

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg
Göteborg: Lisbeth Larsson
Köpenhamn: Johnny Kondrup
Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius
München: Annegret Heitmann
Oslo: Elisabeth Oxfeldt
Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin
Tartu: Daniel Sävborg
Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal
Zürich: Klaus Müller-Wille
Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)
Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

Uppenbarligen har Watt gjort misstaget att upphöja sin personliga smak till objektivet övergripande norm; det egna tyckandet förkläds till vetenskap. Watt beundrar Richardsons segt sentimentala och idag sällan lästa brevromaner, eftersom de anses för båda psykologiska realister som Jane Austen eller Henry James. Författare i Fieldings efterföljd avfärdas däremot kategoriskt; allvetande berättare och karikerande humorister som Smollett och Dickens duger inte. Jag kan mycket väl förstå om Power menar att Watt inte har något värdefullt att bidra med till forskningen om Fielding. Den slutsatsen borde han dock själv ha framfört i sin bok.

Conny Svensson

Bo Sigrell, *Sandemose och narcissism*. Gidlunds förlag, Möklinta 2015.

Med *Sandemose och narcissism* har professorn i psykologi, psykoanalytikern och läroboksförfattaren Bo Sigrell givit ut ett fyrtiotal böcker, och den här, liksom flera tidigare, handlar om narcissism. Med hjälp av Aksel Sandemoses rikhaltiga författarskap ger Sigrell litterära exempel på fenomenet och den patologiska åkomsten. Som ett slags lärobok om narcissism har texten flera förtjänster – klarhet, behandling av en enda röd tråd, en lång tids förtrogenhet med begreppet narcissism – som gör texten avklarnad och kort. (Sigrell har tidigare publicerat en rad läroböcker, samt en översikt över *Psykoanalytiskt orienterad psykoterapi*, som utkom 2000, och i någon mån ersatte tidigare verk i genren som Claes Davidsons *Psykoanalytisk teori* från 1989.) Texten bär stark prägel av en beteendevetenskaplig undersökningsmodell, med en ingång som beskriver Sandemose, med början i hans liv i Nyköping Mors, sedermera författaren Sandemose och därefter dennes förhållande till psykoanalysen. Preliminarierna avslutas med en fyrasidig genomgång av begreppet narcissism. När Sigrell går in på de romaner han åberopar är det i form av en resultatredovisning där han väljer citat ur de svenska översättningarna av *En sjömann går i land* (1931), *En flyktning krysser sitt spor* (1933), *Vi pynter oss med horn* (1936), *Det gångna är en dröm* (1944/1946, ursprungligen publicerad på svenska, två år efteråt på norska) och *Varulven* (1958), vilka hädanefter nämns på svenska. Korta textstycken på en halv till två sidor medföljer dessa exempelsamlingar, där passager ur Sandemoses romaner citeras som svar

på olika kriterier på narcissism, uppställda i de inledande resonemangen. Djupare, eller mer syntetiserande än så, arbetar inte Sigrell i detta verk, och hans avsikt är just att exemplifiera narcissism som patologiskt tillstånd med hjälp av delar av ett författarskap som exempelsamling.

Som litteraturvetare har man föga förvånande synpunkter på upplägget. Förhållandet mellan fakta och fiktion har problematiserats i en rad olika forskningsfält sedan "Life and Letter"-forskningens dagar. Dels i biografi- och självbiografiforskning med Philippe Lejeunes kontraktsteorier och Poul Behrendts liknande tankegångar i *Dobbeltkontrakten. En estetisk nydannelse* (2006), som båda behandlar hur man som läsare väljer att läsa en text med jagberättare och egennamn, endera som roman eller som självbiografi. Arne Melberg pläderar, inom samma tradition, för ett "både och". Dels i narratologisk teoribildning där man länge betonade att texten är en artefakt, och att man bör fara försiktigt fram med som-om-liv-läsningar. Men också i dokumentarismforskning eller forskning om 70-talets kvinnliga bekännelselitteratur har diskussionen om fakta och fiktion varit livaktig, och inte minst i den nutida inriktningen på *autofiktion*, med ett begrepp från Serge Doubrovsky, vars roman *Fils* (1977) var samtida med Lejeunes teorier men pläderade just för den genrehybrid Lejeune fann omöjlig. Bokmarknadens stora våg av litterära självframställningar av författare som Carina Rydberg och Karl-Ove Knausgård får sägas ha givit Doubrovsky rätt. Forskare som Paul John Eakin och andra har teoretiserat kring "life writing", och komplicerat frågan fakta-fiktion ytterligare en bit. Man läser inte bara texten som om det vore livet, utan studerar också hur framskrivningen går till när man genom skrivande skapar sig som den man ser sig som, och också när man i levtt liv gestaltar en sådan framskrivning. Allt detta finns anledning att överväga vad gäller Sandemoses texter.

I en kortare slutdiskussion inleder Sigrell – utan någon problematisering – med den fråga som en stor del av Sandemoseforskningen sysselsatte sig med under lång tid: mördade Sandemose eller mördade han inte? Sigrell talar om en skuldproblematik. Här saknar jag en referens till Asmund Liens utmärka *Edda*-uppsats "Store John vender tilbake" (1965) som just behandlar skuld-utan-skuld-problematiken hos Sandemose. Hela saken berör ett intressant vetenskapsteoretiskt problem. Om man skriver inom ett vetenskapligt fält, eller en ämnesdisciplin, som Sigrell inom den psykologiska

– är det ändå inte utifrån den kumulativa strävan i forskningen önskvärt att man går i dialog med forskare som behandlat samma problemområde, rent av samma forskningsfråga, även om dessa verkar inom en annan disciplin? En kumulativ strävan förknippas med en äldre germanistisk tradition, som svensk humanioraforskning i mångt och mycket byggt på under lång tid, men som nu gradvis byts ut mot den angloamerikanska som alltmera bildar modell inom svensk humaniora, med annan praxis för hantering av den tidigare ämnesspecifika forskningen. Det är intressanta frågor att diskutera i ett skede där forskningspraxis omförhandlas angående vilken tradition man grundar sitt arbete på, när bibliometrin tvingar fram artiklar snarare än monografier och där kanske tidspressen mer än allt annat driver fram andra synsätt än en kumulativ strävan – i synnerhet vad gäller monografier.

Sigrell menar till exempel att tre av Sandemoses romaner hänger samman. Olika teman blandas i *En flyktning korsar sitt spår* och *Det gångna är en dröm* och får ett slags upplösning i en tredje, *Varulven*, hävdar han. Här hänvisar han till viss Sandemoseforskning (Harald S. Naess 1966). Jorun Hareide berörs och han nämner också Niels Birger Wamberg (1969) när det gäller att Sandemose gömmer sig under en rad masker. Han går vidare med att Sandemose nog knappast var medveten om huruvida han skrev de sanna berättelserna eller inte, och avslutar med att "[s]pråket måste vara tillräckligt kraftfullt för att kunna beskriva det obeskrivliga livet". Bent Dupont är den siste Sandemoseforskare som nämns, och den ende som anförs som gått en annan väg i den psykoanalytiska teorin än Sigrell själv gör. Han avslutar med att peka på Sandemoses närhet till Freud. Det gäller, säger Sigrell, det omedvetna och kampen mellan det goda och onda i var och en, det gäller upprepningsmönster, hur man upprepar konflikter från barndomen, och det gäller det ständiga triangeldramat.

Spännande läsning är detta för den som vill ha en snabb beskrivning av vad narcissism är, och samtidigt få smakprov på en stor nordisk författares texter och kongenialitet med Freud. Däremot väcker Sigrells bok, enligt min mening, två forskningsetiska problem. All den Sandemoseforskning – och den är inte större än att en av akademiker går igenom den ganska snabbt – som inte styrker Sigrells spår är utelämnad ur hans bok. Det är i det sammanhanget tråkigt att min egen *Kollisioner. Sandemose som out-cast och monument* (1998) inte återopas. Den be-

handlar just *En flyktning korsar sitt spår*, *Det gångna är en dröm* och *Varulven*, bland annat ur psykoanalytiskt perspektiv. Också min avhandling startade i tanken om att spår och strukturer från de tidigare verken skulle löpa samman i *Varulven*, men vid närmare studium av romanernas processer befanns så ej var fallet. Istället var hela begärsstrukturen en helt annan i *Varulven* än i de första romanerna. Där finns också verk som Randi Birns *Aksel Sandemose. Exile in search of a Home* (1984), och många fler, men detta förbigås. Sigrells syfte – att göra en lärobok om narcissism med hjälp av Sandemosecitater – och hans populärvetenskapliga framställningssätt kan emellertid förlåta detta. Mycket av det han kommer fram till har dock diskuterats grundligare på annat håll, och därmed är den vetenskapliga akribin i Sandemoseforskningen i fara. Jag hade gärna sett en större förtrogenhet med och redovisning av också den forskning som inte styrker hans idéer.

Ett större forskningsetiskt problem – förvisso ur ett litteraturhistoriskt perspektiv – är enligt min mening vilka konsekvenser en text som Sigrells får för traderingen av ett författarskap. Idag föredrar många tunna böcker, snabba penseldrag, korta, koncisa texter. Genom den uppsättning frusna ögonblick ur Sandemoses prosa som Sigrell presenterar – ur romaner som var och en innebär en process i sig – reduceras ett betydande författarskap. Förvisso visar Sigrell med all önskvärd tydlighet de sylvassa skildringar av narcissistiska tankegångar som förekommer på många håll i författarskapet. Så tillvida är Sandemose kongenial med Freud, vilket ju är ett viktigt ärende för Sigrell att visa. Men citaten förblir lösryckta, och ingen betydelse tillmäts vem i fiktionen som uttalar eller tänker det återgivna. I mina ögon är det dock snarare i respektive process i *En flyktning korsar sitt spår* och *Det gångna är en dröm*, dessa processuella *insiktsromaner*, som jag kallat dem, som läsarens omedvetna kan möta författarens omedvetna i och med att något sker. Storheten i dessa texter som litteratur ligger inte minst i att de ställer läsaren inför ett lösningsarbete, i en läsningprocess som bidrar till någon form av utveckling, kongenial med den process som genom form och innehåll skildras i romantexten, och inte minst till någon form av ljus i mörkret eller försonande resignationslösning. I *Varulven* är begärsstrukturen annorlunda – här har i mina ögon snarast den unge narcissisten blivit vuxen, och kan därmed inte bryta igenom sin egen narcissism, för att använda Sigrells eget resonemang, och *Varulven* har därmed en begärsstruktur där målet för begä-

ret är Erling Vik själv. Min syn på Felicias roll i romanen avviker också mycket starkt från Sigrells.

Att skriva vetenskaplig text är att göra jobbet, att fullfölja resonemangen, att problematisera och dra slutsatser. I och med Bo Sigrells bok *Sandemose och narcissism* blir det plötsligt angeläget att ge Aksel Sandemoses romaner, så träffsäkra angående den mänskliga naturens baksidor och förtjänster, en renässans. När vår samhällliga etik blivit märkt av narcissism till den grad att vi inte längre hyllar värden som empati och medmänsklighet, när vi inte längre förstår etiken i att erkänna den andres ansikte, utan i stället påbjuder förhandling på alla arenor, behöver vi åter läsa Sandemose. Att ge honom en ny renässans, och ta fram det nyanserade i denna på ytan så onyanserade författare, att kännas vid hans estetik och inte stanna vid enskilda formuleringar, att erkänna hans texter som litterära verk och inte stanna vid exempelsamling över förvisso skarpsinniga, men dock enstaka, formuleringar av narcissism eller andra psykologiska tillstånd känns som en viktig angelägenhet. Det åligger oss andra Sandemoseforskare att göra något åt den saken, och också att varmt tacka Bo Sigrell för påminnelsen.

Anna Forssberg

Stempelslag. Lesningar i nordisk politisk litteratur. Red. Even Ingrid Diesen, Ole Karlsen & Elin Stenrundet. Novus forlag. Oslo 2016.

Är allt politik? Om inte, kan i alla fall allt tolkas politiskt. Där någonstans, mellan uttryck och uttolkning, kan det slås fast att allt faktiskt är, eller kan bli, politik. Samtidigt är det viktigt att skilja på utifrån vilket perspektiv som till exempel ett litterärt verk blir politiskt, författarens eller uttolkarens. I förordet till antologin *Stempelslag. Lesningar i nordisk politisk litteratur* skriver en av redaktörerna, Ole Karlsen, på ett intresseväckande vis om bland annat politisk litteratur, samt mer specifikt om arbetarlitteratur. Med hjälp av Jean Paul Sartre, Theodor Adorno och Jacques Rancière målar han en teoretisk fond till den politiska och engagerade litteratur som tas upp till diskussion i de tio bidragen från nordiska forskare. Dock kunde en helt central aspekt av definitionen av politisk litteratur ha belysts mer i förordet (och i antologiartiklarna): vems perspektiv gör litteraturen politisk? Vad är skillnaden mellan politisk litteratur och politiska läsningar av litteratur?

Frågan utifrån vems perspektiv något görs politiskt kan i sammanhanget kanske anses obetydlig. Givet den diskussion som i några av antologibidragen förs om en del författares ovilja att definieras som exempelvis arbetarförfattare, samt om receptionens kategorisering av litteratur som politisk kontra apolitisk, är den emellertid högst relevant. Arbetarlitteraturstämpeln kan illustrera, men det gäller i hög grad även den vidare definitionen politisk litteratur. Jag tänker exempelvis på det som Magnus Nilsson i den avslutande artikeln ”Den moderna(ste) svenskspråkiga arbetarlitteraturen” skriver om författaren Eija Hetekivi Olssons uttalande (men lönlösa?) försök att undgå definitionen arbetarförfattare: ”Med tanke på det starka intresset för arbetarlitteratur i den samtida svenska litteraturoffentligheten är det dock långt ifrån självklart att hon kommer att lyckas freda sig och sitt författarskap från att inlemmas i den arbetarlitterära traditionen” (280). Vem definierar och varför? Det borde vara en naturlig följdfråga i flera av antologins artiklar.

Svensk arbetarlitteratur får ringa in antologin. Kanske hänger det samman med att den ganska oproblematiskt ofta kan betraktas som just politisk litteratur. Magnus Nilsson avslutar som sagt volymen med en artikel om den modernaste svenska arbetarlitteraturen. Först ut är Beata Agrell med ”Klassperspektiv i svensk arbetarprosa under 1900-talet”, där en rad exempel på hur arbetarlitteraturens klassperspektiv förändrats från Maria Sandels och Karl Östmans 1910-tal, via Harry Martinson och Josef Kjellgrens 1930-tal samt Reidar Jönssons och Henning Mankells 1960- och 1970-tal till Kristian Lundbergs och Maria Hambergs 1990- och 2000-tal. Under 1900-talet, skriver Beata Agrell, har ”klassperspektivet i den litteratur som kallats arbetarlitteratur individualiserats och privatiserats till en subjektiv klasskänsla präglad med en identitetsproblematik” (54). Förändring inte den utvecklingen arbetarlitteraturens politiska präglning från att ha varit tydligt politisk till att i sina nyanser ha blivit något annat? Sammantaget ger de inramande artiklarna en mycket bra bild av den svenska arbetarlitteraturens utveckling under 1900- och 2000-talet (trots att författarna inte är överens på alla punkter). Även Christine Hamm bidrar till forskningen om modern svensk arbetarlitteratur. Det gör hon genom sitt antologibidrag ”Den ’vinröda yllefilten’ og andre gjenstander i Susanna Alakoskis *Svinalängorna* (2006). Arbeiderlitteraturens svar på tingsteori”, där de ma-